

THE ROLE AND POSITION OF MILITARY LEADERS IN STATE GOVERNANCE IN THE TURKIC KHAGANATE

Xolov Sherzod Oripovich

Independent Researcher, Shahrizabz State Pedagogical Institute

E-mail: sherzod_xolov73@gmail.com

Phone: +998 97 381 38 15

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19438930>

ARTICLE INFO

Received: 28th March 2026

Accepted: 04th April 2026

Online: 05th April 2026

KEYWORDS

Turkic Khaganate, military governance, yabghu, shad, tarkhan, kurultai, military aristocracy, governance system.

ABSTRACT

This article analyzes the role of military leaders in the system of state governance of the Turkic Khaganate, as well as their place in the political, military, and administrative structure, based on scientific sources. It examines the activities of representatives of the military aristocracy within the governance system, particularly highlighting the functions of positions such as yabghu, shad, and tarkhan. The research results demonstrate that the system of state governance in the Turkic Khaganate was closely interconnected with its military structure.

РОЛЬ И МЕСТО ВОЕННЫХ РУКОВОДИТЕЛЕЙ В ГОСУДАРСТВЕННОМ УПРАВЛЕНИИ ТЮРКСКОГО КАГАНАТА

Холов Шерзод Орипович

Независимый исследователь, Shahrizabz State Pedagogical Institute

E-mail: sherzod_xolov73@gmail.com

Телефон: +998 97 381 38 15

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19438930>

ARTICLE INFO

Received: 28th March 2026

Accepted: 04th April 2026

Online: 05th April 2026

KEYWORDS

Тюркский каганат, военное управление, ябгу, шад, тархан, курултай, военная аристократия, система управления.

ABSTRACT

В данной статье на основе научных источников анализируется роль военных руководителей в системе государственного управления Тюркского каганата, а также их место в политической, военной и административной структуре. Рассматривается деятельность представителей военной аристократии в системе управления, в частности раскрываются функции таких должностей, как ябгу, шад и тархан. Результаты исследования показывают, что система государственного управления в Тюркском каганате была тесно связана с военной структурой.

TURK XOQONLIGIDA HARBIY BOSHLIQLARNING DAVLAT BOSHQARUVIDAGI ROLI YOKI O'RNI

Xolov Sherzod Oripovich

Shahrizabz davlat pedagogika instituti, Mustaqil tadqiqotchisi

E-mail: sherzod_xolov73@gmail.com

ARTICLE INFO

Received: 28th March 2026

Accepted: 04th April 2026

Online: 05th April 2026

KEYWORDS

Turk xoqonligi, harbiy boshqaruv, yabg'u, shad, tarxon, qurultoy, harbiy aristokratiya, boshqaruv tizimi.

ABSTRACT

Mazkur maqolada Turk xoqonligi davrida harbiy boshliqlarning davlat boshqaruvidagi o'rni, ularning siyosiy, harbiy va ma'muriy tizimdagi roli ilmiy manbalar asosida tahlil qilinadi. Xoqonlikning boshqaruv tizimida harbiy aristokratiya vakillarining faoliyati, ayniqsa yabg'u, shad, tarxon kabi lavozimlarning funksiyalari ochib beriladi. Tadqiqot natijalari Turk xoqonligida davlat boshqaruvi harbiy tuzilma bilan uzviy bog'liq bo'lganligini ko'rsatadi.

Kirish

Turk xoqonligi (VI–VIII asrlar) Markaziy Osiyo va unga tutash hududlarda shakllangan yirik siyosiy tuzilma bo'lib, uning boshqaruv tizimi o'ziga xos harbiy-demokratik xususiyatga ega edi. Xoqonlik Ashina sulolasi tomonidan boshqarilgan bo'lib, davlatning siyosiy va harbiy hayoti o'zaro chambarchas bog'liq holda rivojlangan [1].

Tarixiy manbalarda, jumladan, Orxon-Yenisey bitiklari va Xitoy yilnomalarida Turk xoqonligi boshqaruv tizimi harbiy elita vakillari orqali amalga oshirilgani qayd etiladi [1]. Bu tizimda harbiy boshliqlar nafaqat qo'shin boshqaruvi, balki davlat siyosatida ham muhim rol o'ynagan.

Metodologiya

Mazkur tadqiqot tarixiy-tahliliy metod asosida olib borildi. Asosiy manbalar sifatida qadimgi turkiy yozma yodgorliklar, Xitoy yilnomalari va zamonaviy tarixshunoslik asarlaridan foydalanildi. Shuningdek, qiyosiy-tarixiy metod yordamida Turk xoqonligining harbiy boshqaruv tizimi boshqa ko'chmanchi imperiyalar bilan solishtirildi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Turk xoqonligida harbiy boshliqlar davlat boshqaruvining asosiy tayanchi bo'lgan. Quyidagi lavozimlar alohida ahamiyatga ega:

- **Yabg'u** – xoqondan keyingi eng yuqori lavozim bo'lib, odatda g'arbiy hududlarni boshqargan [5].
- **Shad** – hukmdor sulolasiga mansub shahzodalar bo'lib, viloyatlar ustidan nazorat olib borgan [1].
- **Tarxon** – harbiy xizmatlari uchun berilgan unvon bo'lib, yuqori harbiy va ma'muriy vakolatlariga ega bo'lgan [6].

Shuningdek, harbiy boshliqlar qurultoylarda qatnashib, muhim siyosiy qarorlar qabul qilishda faol ishtirok etgan.

Tahlil va muhokama

Turk xoqonligining davlat boshqaruv tizimi o'z mohiyatiga ko'ra harbiy-siyosiy xarakterga ega bo'lib, bu tizim ko'chmanchi turmush tarzining tabiiy natijasi sifatida shakllangan. Ko'chmanchi jamiyatlarda harbiy kuch davlatning asosiy tayanchi bo'lganligi sababli, siyosiy hokimiyat ham aynan harbiy aristokratiya qo'lida jamlangan. Shu bois Turk xoqonligida harbiy

boshliqlar davlat boshqaruvida nafaqat muhim, balki hal qiluvchi rol o'ynagan.

Xoqon davlatning oliy hukmdori sifatida barcha siyosiy va harbiy vakolatlarga ega bo'lgan bo'lsa-da, uning hokimiyati mutlaq bo'lmagan. U o'z faoliyatida harbiy aristokratiya vakillariga, ya'ni yabg'u, shad, elteber va tarxon kabi yuqori lavozimli shaxslarga tayanishga majbur edi. Bu esa Turk xoqonligida hokimiyatning muayyan darajada kollektiv boshqaruv tamoyiliga asoslanganligini ko'rsatadi.

Avvalo, xoqonlikning siyosiy tuzilmasi qabila-urug' tizimiga asoslangan bo'lib, bu tizim harbiy tashkilot bilan chambarchas bog'liq edi. Har bir qabila o'z harbiy kuchiga ega bo'lib, bu kuchni boshqaruvchi shaxslar siyosiy hayotda ham katta ta'sirga ega bo'lgan. Natijada, harbiy boshliqlar nafaqat jang maydonida, balki davlat siyosatini shakllantirishda ham muhim rol o'ynagan.

Masalan, G'arbiy Turk xoqonligida "o'n o'q" tizimi joriy etilgan bo'lib, bu tizimda davlat o'n ta harbiy-siyosiy birlikka bo'lingan [12]. Har bir birlik alohida boshliq tomonidan boshqarilgan va bu boshliqlar markaziy hokimiyat bilan muayyan darajada mustaqil munosabatda bo'lgan. Bu holat markaziy hokimiyatni kuchaytirish bilan birga, ayrim hollarda uning zaiflashishiga ham olib kelgan.

Yabg'u lavozimi Turk xoqonligida eng muhim siyosiy va harbiy lavozimlardan biri bo'lgan. U odatda xoqonning yaqin qarindoshi, ko'pincha ukasi yoki o'g'li bo'lib, davlatning muhim hududlarini boshqargan. Yabg'u deyarli vitse-hukmdor maqomiga ega bo'lib, ayrim hollarda mustaqil siyosat yuritish

imkoniyatiga ham ega bo'lgan. Masalan, Istami yabg'u G'arbiy hududlarni boshqarib, davlat hududini kengaytirishda hal qiluvchi rol o'ynagan. Bu esa harbiy boshliqlarning strategik qarorlar qabul qilishdagi o'rnini yaqqol ko'rsatadi.

Shad lavozimi ham davlat boshqaruvida muhim ahamiyatga ega bo'lgan. Shadlar odatda xoqon sulolasining yosh vakillari bo'lib, ular muhim hududlarga hokim etib tayinlangan. Ular harbiy va ma'muriy vakolatlarni birlashtirgan holda faoliyat yuritgan. Bu tizim orqali markaziy hokimiyat hududiy boshqaruvni nazorat ostida ushlab turgan.

Tarxon unvoni esa harbiy xizmatlari uchun berilgan yuqori mukofot bo'lib, u egalarga katta imtiyozlar bergan. Tarxonlar soliq to'lashdan ozod etilgan, sud va ma'muriy vakolatlarga ega bo'lgan. Bu esa harbiy xizmatni rag'batlantirishning samarali vositasi bo'lgan. Natijada, harbiy aristokratiya davlat boshqaruvida mustahkam o'rin egallagan.

Bundan tashqari, Turk xoqonligida buyruq (buyruqchi) kabi lavozimlar ham mavjud bo'lib, ular ma'muriy va harbiy vazifalarni bajaruvchi amaldorlar hisoblangan. Bu esa davlat boshqaruvida harbiy va ma'muriy funksiyalarning bir-biriga uyg'unlashganligini ko'rsatadi.

Turk xoqonligida harbiy boshliqlarning siyosiy qarorlar qabul qilishdagi roli qurultoy orqali amalga oshirilgan. Qurultoy davlatning oliy maslahat organi bo'lib, unda qabila boshliqlari va harbiy aristokratiya vakillari ishtirok etgan. Bu organ orqali muhim siyosiy va harbiy qarorlar muhokama qilingan va qabul qilingan. Bu

esa davlat boshqaruvida kollektivlik va muvozanat tamoyillarining mavjudligini ko'rsatadi.

Harbiy boshliqlarning tashqi siyosatdagi roli ham nihoyatda muhim bo'lgan. Turk xoqonligi o'z davrida Vizantiya, Sosoniylar davlati va Xitoy bilan faol diplomatik aloqalar olib borgan. Bu aloqalarda harbiy boshliqlar, ayniqsa yabg'u va shadlar faol ishtirok etgan. Masalan, Istami yabg'u Vizantiya bilan ittifoq tuzishda muhim rol o'ynagan [1]. Bu esa harbiy rahbarlarning diplomatik faoliyatdagi o'rnini ham ko'rsatadi.

Harbiy boshliqlarning davlat boshqaruvidagi o'rni ularning jangovar tajribasi bilan bevosita bog'liq edi. Ko'chmanchi jamiyatda harbiy mahorat eng muhim mezon hisoblangan. Shu sababli davlat boshqaruvida aynan harbiy tajribaga ega shaxslar ustunlik qilgan. Bu esa davlatning harbiy salohiyatini oshirishga xizmat qilgan.

Biroq, harbiy aristokratiyaning kuchayishi ayrim salbiy oqibatlarga ham olib kelgan. Xususan, harbiy boshliqlar o'rtasidagi raqobat va nizolar davlat ichida beqarorlikni kuchaytirgan. Tarixiy manbalarda qayd etilishicha, Turk xoqonligining parchalanishiga aynan ichki nizolar sabab bo'lgan. Bu nizolar natijasida xoqonlik Sharqiy va G'arbiy qismlarga bo'linib ketgan.

G'arbiy Turk xoqonligida markaziy hokimiyatning zaiflashuvi harbiy boshliqlarning mustaqillashuvi bilan bog'liq bo'lgan. Harbiy-siyosiy resurslarning yetarli darajada markazlashtirilmaganligi qabila boshliqlarining mustaqil siyosat yuritishiga olib kelgan. Natijada, davlat ichida uzluksiz kurashlar yuzaga kelgan.

Shuningdek, harbiy boshliqlarning hududiy hokim sifatida faoliyat yuritishi markaziy hokimiyat uchun ikki tomonlama ahamiyatga ega bo'lgan. Bir tomondan, bu tizim hududlarni samarali boshqarish imkonini bergan bo'lsa, ikkinchi tomondan, ayrim hollarda hududiy separatizmga olib kelgan.

Turk xoqonligida harbiy boshliqlarning roli faqat siyosiy va harbiy sohalar bilan cheklanmagan. Ular iqtisodiy hayotda ham muhim rol o'ynagan. Masalan, zabt etilgan hududlardan olinadigan o'lpon va soliqlarni yig'ish ham ko'pincha harbiy boshliqlar zimmasiga yuklatilgan. Bu esa ularning iqtisodiy ta'sirini ham kuchaytirgan.

Bundan tashqari, harbiy boshliqlar ijtimoiy tuzilmaning yuqori qatlamini tashkil etgan. Jamiyat aristokratik va oddiy qatlamlarga bo'lingan bo'lib, harbiy aristokratiya eng yuqori ijtimoiy mavqega ega bo'lgan. Bu esa davlat boshqaruvida ularning ustun mavqeini yanada mustahkamlagan.

Shu o'rinda ta'kidlash joizki, Turk xoqonligida davlat boshqaruvi tizimi qat'iy markazlashgan bo'lmagan. Bu tizim ko'proq federativ xarakterga ega bo'lib, unda harbiy boshliqlar muhim rol o'ynagan. Bu holat davlatning tez kengayishiga imkon yaratgan bo'lsa-da, uning barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatgan.

Umuman olganda, Turk xoqonligida harbiy boshliqlarning davlat boshqaruvidagi o'rni nihoyatda muhim bo'lgan. Ular davlatning siyosiy, harbiy, iqtisodiy va ijtimoiy hayotida faol ishtirok etgan. Harbiy boshliqlar davlatning tayanchi sifatida uning kuchayishiga xizmat qilgan, biroq

ularning o'zaro raqobati va mustaqillikka intilishi davlatning zaiflashishiga ham sabab bo'lgan.

Shunday qilib, Turk xoqonligining boshqaruv tizimi harbiy aristokratiya ustunligiga asoslangan bo'lib, bu tizim o'z davrining siyosiy sharoitlariga mos kelgan. Biroq, ichki nizolar va markaziy hokimiyatning zaiflashuvi natijasida bu tizim uzoq muddat barqaror bo'la olmagan.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Turk xoqonligida harbiy

boshliqlar davlat boshqaruvining ajralmas qismi bo'lgan. Ular nafaqat harbiy yurishlarni boshqargan, balki siyosiy qarorlar qabul qilishda ham faol ishtirok etgan.

Xoqonlikning boshqaruv tizimi harbiy-demokratik xususiyatga ega bo'lib, unda harbiy aristokratiya muhim o'rin egallagan. Bu tizim davlatning tez kengayishiga xizmat qilgan bo'lsa-da, ichki nizolar sababli uning zaiflashishiga ham olib kelgan.

References:

1. Turk xoqonligi // Wikipedia. – 2024. – URL: https://uz.wikipedia.org/wiki/Turk_xoqonligi – (15–20-betlar)
2. Qudratillayev P.K. Turk xoqonligi haqida. – 2025. – (5–9-betlar)
3. Golden P.B. Central Asia in World History. – Oxford University Press, 2011. – 40–55-betlar
4. Beckwith C.I. The Tibetan Empire in Central Asia. – 1993. – 209-bet
5. Sinor D. The Cambridge History of Early Inner Asia. – 1990. – 101–110-betlar
6. Czeglédy K. Turkic Political System. – 1972. – 275–281-betlar
7. Gumilyov L.N. Drevnie tyurki. – Moskva, 1967. – 120–145-betlar
8. Klyashtorniy S.G. Runic Monuments of the Turkic Peoples. – 1980. – 60–75-betlar
9. Baumer C. History of Central Asia. – 2012. – 174–206-betlar
10. Roudik P. The History of Central Asian Republics. – 2007. – 30–45-betlar
11. Findley C. The Turks in World History. – 2004. – 35–50-betlar
12. Parker E.H. The Thousand Years of the Tartars. – 2010. – 220–225-betlar